

Oponentský posudek na diplomovou práci Tomáše Boušky

Witness of Czechoslovakia. Case Study of Czech Communist of Jewish Origin

Bc. Tomáš Bouška svou diplomovou práci založil na rozhovorech, jež vedl (a precizně zaznamenal) s nedávno zesnulým, více než devadesátiletým „svědkem Československa“ – Čechem židovského původu a komunistického přesvědčení, jehož životní příběh byl dramatickým a zcela zásadním způsobem ovlivněn politickými zvraty československých dějin. (Pracovně jej nazývám „panem Y“, abych se vyhnul krkolomným termínům typu „autorův interviewovaný“ či „zpovídaný“; „panem X“ je přitom – alespoň pro historiky – počínaje rokem 1947 jednou provždy George F. Kennan.) Autor se přitom soustřeďuje především na měnící se vnímání vlastní identity pana Y a zjišťuje, že byla mnohem více ovlivňována právě vnějšími událostmi než jeho smýšlením či rodinnými kořeny a tradicemi.

Sledujeme tedy tragický životní příběh levicově smýšlejícího žida, jenž se ovšem sám cítil být mnohem spíše Čechem a své židovství si začal významněji uvědomovat až za okupace: byl pro ně vězněn v Terezíně, Osvětimi-Birkenau a dalších táborech. Po válce vstoupil do KSČ z vděčnosti Sovětskému svazu za záchranu života (v okamžiku osvobození v květnu 1945 vážil 32 kilogramů), ovšem v roce 1952 byl zatčen a ve vykonstruovaném procesu o dva roky později odsouzen na 15 let. Po propuštění z vězení v roce 1962 se živil manuální a později úřednickou prací a až do 90. let zůstal členem KSČ. V pokročilém věku se přihlásil k Židovské obci, v níž našel péči a všestrannou podporu.

Anglicky psaná práce je rozdělena na metodologický úvod, zamyšlení nad pojmem identity a poté na čtyři klíčové kapitoly, jež jsou rozděleny chronologicky: první republika, válka, léta komunistického režimu a období postkomunistické. (Pominu-li ovšem fakt, že období tzv. „třetí republiky“ splývá s obdobím následujícím, každopádně nelze tuto třetí kapitolu nazvat „Československá socialistická republika“. Oficiální název státu tak zněl až od roku 1960 a tím méně takovýto termín vystihuje charakter komunistického režimu.) Do nich autor zařadil své obsáhlé rozhovory s panem Y, otištěné paralelně česky i anglicky, před ně vždy předřadil krátký nástin československého vývoje v daném období a nakonec přidal vlastní analýzu rozhovorů.

Tady se dostávám k nejproblematičtějšímu pasážím textu, v nichž autor hojně čerpá z internetových encyklopedií či textů různého druhu a takřka se neobtěžuje využít raději výsledků seriózního historického výzkumu. Ba co víc, dlouhé výkladové pasáže z internetu z neznámého důvodu cituje *in extenso*, a to včetně řady omylů, jež v hojném počtu obsahují. Mé následující výtky poukazují jak na hrubá zjednodušení, hraničící se zcela pomýleným výkladem československých dějin, tak na vyložené omyly a nesmyslná tvrzení. Tak kupříkladu prvorepubliková vláda se údajně „vyznačovala stabilitou“ (s. 23); v ní nejspíš třeba hledat existenci osmnácti vlád za 20 let existence první republiky... Na mnichovské konferenci 30. září 1938 určitě nebyla „ustavena“ druhá republika (navíc konference se sešla o den dříve... – s. 23). Dlouze by bylo možné polemizovat o pravdivosti věty, podle níž vznikla první republika jako „parlamentní demokracie inspirovaná americkým modelem vlády a silnou pozicí prezidenta“ (s. 23). V politickém systému první republiky rozhodně nebyly „nečeské“ menšiny „ignorovány“ (s. 24). Tvrdí-li autor, že se první republika vyznačovala „hospodářským růstem“ (s. 24), pak dodávám, že to neplatí pro větší část 30. let. Označit účastníky mnichovské konference v září 1938 za „vůdce bývalých supervelmocí“ (*the leaders of former superpowers* – s. 51) je terminologicky neudržitelné. Totéž platí o „revolučním roce 1968“ (*revolutionary year 1968* – s. 82), když autor zjevně nemá na mysli pařížské události, které snad měly k „revoluci“ blízko, nýbrž československý pokus o reformu a jeho vojenské potlačení. Ve volbách roku 1946 prý komunisté dostali „třetinu hlasů“ a až v následujících volbách s jednotnou kandidátkou NF se prý Klement Gottwald stal „vůdcem země“ (*country's leader* – s. 82). Na téže straně najdeme další z pozoruhodných omylů, podle nějž

k „neoficiálnímu (?) komunistickému státnímu převratu“ v únoru 1948 napomohla také „sovětská vojenská okupace Československa“ (tady autor čerpal z dalšího vysoce fundovaného zdroje, za nějž zřejmě na poli českých dějin považuje jakousi diplomní práci obhájenou na univerzitě v Kodani). V pasáži o politických procesech se T. Bouška zase náhle soustředí jen na Slovensko a počet jejich obětí vyčísluje jen pro roky 1948-52. Chápu sice, že je jednodušší stáhnout takovouto pasáž z internetové stránky www.telecom.gov.sk než vyhledávat relevantnější a jistě též věrohodnější údaje kupříkladu v pracích Karla Kaplana, nicméně konstatuji, že snaze získat diplom absolventa Karlovy univerzity v oblasti sociálních věd by podobné autorovo úsilí jistě slušelo... Neudržitelným zjednodušením je také tvrzení, podle něhož „éra politických procesů byla vystřídána hospodářskými reformami v 60. letech“ (s. 83). Rovněž tak není obhajitelná teze – opět přetištěná z jedné z internetových encyklopedií – podle níž „procesy“ (jmenován je však jen ten se Slánským a spol.) byly důsledkem jakéhosi „rozkołu v komunistickém vedení“ (s. 106). Jiná z pasáží přejatých od zmiňovaného absolventa kodaňské univerzity zase hovoří o „generální stávce ... na podporu studentských požadavků“ pouhý den po zásahu na Národní třídě 17. listopadu 1989 (s. 107).

Nejsem nadšen ani způsobem, jímž autor své rozhovory s panem Y „vytěžil“ v analýzách v závěru jednotlivých kapitol. Zpravidla totiž jen zopakoval jeho nejzajímavější tvrzení, poukázal na životní zvraty a pak si všiml otázek týkajících se jeho sebeidentity. Mnohdy však mohl postupovat mnohem dále. Nejmarkantnější je to v případě, kdy vůbec nepoukázal na snad největší paradox celé série rozhovorů (a současně možná také na jedinou skutečnou zajímavost, jež z rozhovorů plyne): nejde ani tak o to, že si autor zachoval své komunistické přesvědčení i poté, co byl právě komunistickým režimem po deset let bezdůvodně a nespravedlivě vězněn; podobných případů by bylo možné nalézt řadu (vzpomeňme alespoň Gustáva Husáka). Skutečně bizarní je až onen důvod pokračujícího přesvědčení pana Y o správnosti komunistických myšlenek. Dovídáme se, že straně své věznění neměl za zlé, protože antisemitské zaměření politických procesů, jemuž padl za oběť, bylo v Československu důsledkem sovětského tlaku, a tak mohl zůstat KSČ věrný z vděčnosti, že mu „Rusové“ v roce 1945 zachránili život! Stálo by za to tady poukázat na dvojakost tohoto postoje: pozitivní změny přicházející ze SSSR pan Y přičítá k dobru Komunistické straně Československa, zatímco negativní (věznění v pracovním lágru, jež se protáhlo na dvouapůlnásobek doby strávené v nacistických koncentracích!) jako by se jí netýkaly. Bez komentáře nechá autor pana Y líčit příhodu údajně z dob 2. republiky, při níž potkal v tramvaji esesáka, sám přitom nebyl označen židovskou hvězdou a esesák nepoznal, že je žid, přestože jel v zadním oddíle vyhrazeném pro židy (s. 38). Tato příhoda se ovšem mohla udát nejdříve v září 1941. Kritice není podrobena ani tvrzení pana Y, podle něhož za okupace „v České republice (sic!) bylo 326 tisíc kolaborantů“ (s. 31). Jak si ovšem pan Y definoval kolaboranta a kde se k tomuto číslu dobral, není jasné. Autor nejenže tuto zjevnou vymyšlenost opět nekriticky akceptoval, ale dokonce údaj přeložil do angličtiny jako 326 *collaborators*. (Pokud T. Bouška zamýšlí zpřístupnit svou práci na internetu, pak na něj apeluji, ať alespoň tento omyl opraví, aby se nám nezačal záhy vracet skrz další studentské práce jako historický fakt, jakkoli by nad takovým počtem kolaborantů čeští národovci jistě zajásali...) Film „Obchod na Korse“ skutečně není polský (s. 53). Z autorovy elementární neznalosti historických reálií zřejmě plyne otázka, zda byl pan Y obviněn před, nebo až po procesu s Miladou Horákovou (s. 93), jestliže už dříve uvedl, že byl zatčen 25. září 1952 (s. 86) – tj. dva a čtvrt roku poté, co byla M. Horáková popravena.

Až v rozhovoru týkajícím se vývoje po roce 1989 pan Y uvádí jako důvod svého celoživotního komunistického přesvědčení také „sociální cítění“ (s. 111). V této pasáži zase autor nechává bez povšimnutí zcela scestné úvahy pana Y o tom, že „Havel ... postavil stranu téměř mimo zákon“ (s. 109), ba dokonce tento omyl ve své analýze rozhovoru o čtyři stránky dál znovu zrekapituluje. Václav Havel přitom bývá označován za hlavního viníka faktu, že

KSC nebyla postavena mimo zákon. Pan Y ovšem na s. 109 dokazuje známý fakt, že pro komunisty je „milionářský synek“ a bývalý disident mnohem méně přijatelný než jeho nástupce Václav Klaus, člověk sice pravicově orientovaný, ovšem z šedé zóny a v politice hledající pragmatická řešení. Tady už se dostáváme k pasážím, kde autor mohl snadno poukázat na stereotypy komunistického uvažování o moderních českých a československých dějinách, jež z líčení pana Y vystupují na řadě míst doslova v krystalické podobě. To je případ jeho sebeospravedlňování, podle něhož se za své členství ve straně nestydí, protože nikomu neublížil, naopak mnoha lidem pomáhal, a proto také neměl „po změně režimu žádné potíže“. Kolik stranických funkcionářů ovšem mělo po změně režimu nějaké potíže a kolik mezi nimi bylo politických vězňů? Copak se snad v éře „národního porozumění“ pod heslem „Nejsme jako oni“ konaly nějaké čistky – jako tomu bylo opakovaně v éře komunistické vlády? Tendence této argumentace autor nejenže neodhalil, ale ještě jí dodal korunu, když tuto pasáž na s. 113 „analyzoval“ slovy: „Za svou práci ve straně nebyl potrestán...“ (s. 113) Podobně „důsledně“ se pan Y vyrovnává s komunistickými zločiny: „také“ v procesu se Slánským „zde byli sovětští poradci, kteří to vše řídili“. Pan Y má ovšem „velké výhrady ke Gottwaldovi“ – za to, že svému kamarádovi Slánskému podepsal rozsudek smrti... (s. 102). Z množství komunistických zločinů tak pan Y izoloval vyloženou jednotlivost (která navíc definitivně poslala na šibenici jednoho z hlavních organizátorů předchozího teroru, jakkoli na základě odlišného obvinění), jinak poukazuje na to, že represe řídili Sověti, nikoli strana (a připomeňme, že té zůstal pan Y věrný za to, že ho Sověti osvobodili...). Jinak mluví jen o „nesprávnostech či výstřelcích“ s tím, že „pokud se vyskytly“, tak se mu to nelíbilo, i když – jak sám přiznává – proti tomu nijak aktivně nevystoupil (s. 108). Namísto toho, aby autor poukázal na naprostou neadekvátnost takové terminologie s ohledem na asi dva tisíce násilně usmrčených obětí komunistické vlády a zhruba padesátinásobek bezprávně odsouzených – navíc vskutku bizarně znějících z úst člověka, jehož komunistická vláda připravila o deset let života – jen bezradně přiznává, že neví, co těmi „nesprávnostmi a výstřelky“ pan Y míní. Dodal bych, že stačilo se ho na to zeptat... A do stejné kategorie patří i lkaní pana Y, že změnu v roce 1989 „měli dělat lidé, kteří byli pokrokoví v rámci KSC“. Problém ovšem je, že nikdo takový ve straně nebyl (nepočítáme-li v to kariéristy typu Mariána Čalfy, kteří se začali „pokrokově“ chovat právě až ve větru změn). Je pozoruhodné, že na domnělou existenci takového křídla pokrokářů, kteří by byli bývali schopni realizovat zásadní společenské změny, poukazují téměř výhradně ti, kteří ve straně zůstali až do roku 1989 (viz příspěvek Emila Voráčka na pražské konferenci *Demokratická revoluce v Československu 1989, předpoklady, průběh a bezprostřední výsledky*). Seriózní historická věda ji však zatím nepotvrdila. I tuto komunistickou tezi autor v analýze jen zopakoval...

Nevím, zda to byla snaha o maximální autenticitu výpovědi pana Y, co zapříčinilo, že v českém textu zůstaly některá přeházená a nedokončená věty (s. 28, 29 aj.), ovšem pokud tomu tak bylo, měl se autor o něco podobného pokusit i v anglickém překladu. Ještě mnohem více mi však vadí velké množství hrubých pravopisných chyb – zejména ve shodě podmětu s přísudkem (např. na s. 62-64 hned 5x!) a ve skloňování zájmena *já* (rád bych tady autora upozornil, že ve 3. a 6. pádě zní změkčený tvar *mně*, nikoli *mě*, jak uvádí skutečně v desítkách případů...).

Patrně nejdůkladněji je zpracována úvodní metodologická kapitola. Nemohu se však zbavit dojmu, že autor zde v mnoha případech nadbytečně cituje odbornou literaturu, která jen co nejsložitěji a nejméně stravitelně vysvětluje vyloženě banální soudy („*Interviewing is a process of dyadic, relational communication, with a predetermined and serious purpose designed to interchange behaviour, and involving the asking and answering questions.*“ – s. 11; nebudu se ani pokoušet o překlad tohoto newspeaku...). Vrcholu dosahuje tento vědecký přístup v citování práce Irvinga Seidmana o výhodách zaznamenávání rozhovorů na magnetofon (s. 12): díky tomuto anglofonnímu badateli jsme se dozvěděli, že je tak možné se

k textu rozhovoru kdykoli vrátit a zkontrolovat přesnost záznamu! Tady už jsem si kladl otázku, zda si Tomáš Bouška nečiní ze čtenářů legraci. Obávám se ovšem, že autor se zcela vážně domnívá, že právě takto se dělá věda...

Tedy abych to shrnul: Pro historický výzkum je předkládaná práce – i vzhledem k anonymitě pana Y – přínosná skutečně minimálně. Beru však v potaz, že jde o práci diplomovou, nikoli disertační, a aspirant by měl tudíž v textu především prokázat, že si během studia osvojil jisté odborné dovednosti. Otázkou je, do jaké míry se tak skutečně stalo:

1) Práce je založena na rozhovorech s jedním člověkem, dále literatuře, jež se povětšinou zabývá metodologií orálních dějin, a zjevně zcela nespolehlivých internetových zdrojích. To dohromady tvoří nikterak impresivní heuristickou základnu.

2) Autor mě naprosto nepřesvědčil o své orientaci v soudobé historiografii československých dějin (o nic takového se vlastně ani nepokoušel) a vzhledem k nekritickému přejímání řady omylů v dlouhých citacích z internetových stránek ani o svých znalostech moderních českých či československých dějin, k nimž má být ovšem jeho práce příspěvkem!

3) Analýzu svého jediného pramene provedl Bc. Tomáš Bouška po formální stránce pečlivě, ovšem mnohdy mohl jít podstatně dále a alespoň poukázat na omyly a četná tendenční tvrzení, jichž se jeho zdroj ve svém vyprávění dopustil. Nestalo se tak.

4) Autor sice v práci zodpověděl otázky, jež si v úvodu položil, ovšem hodnota výsledných syntetických soudů (tj. odhalení měnící se sebeidentity pana Y) je jen velmi omezená. Nikterak originální není ani tučně vyznačené odhalení, že holocaustem Hitler posílil v židech, kteří válku přežili, jejich vědomí židovské identity (s. 120).

5) Pozitivně naopak kvitují fakt, že je práce napsána anglicky, což dramaticky rozšiřuje počet jejích potenciálních čtenářů (kteří by snad seznali, že číst ji má smysl – například při psaní jiné diplomové práce v oblasti orálních dějin), navíc angličtinou skutečně velmi dobrou.

Sečteno a podtrženo: i v případě, že takto postavená diplomová práce má v oboru politologie své opodstatnění (a jistě tomu tak je, jestliže s její koncepcí souhlasil kolega doc. Ladislav Cabada), pohybuje se podle mého názoru na samé hranici obhajitelnosti. V případě přesvědčivě zvládnuté obhajoby by snad bylo možné uvažovat o hodnocení *dobře*.

V Praze dne 20. června 2006

PhDr. Vít Smetana, Ph.D.